

Slobodan VUKIĆEVIĆ*

SOCIOLOŠKI TEORIJSKO-METODOLOŠKI PRISTUP IZUČAVANJU IDENTITETA (CVEJIĆ-LAZIĆ-DOBRENJKOV)

1. IDENTITET U KONTEKSTU DRUŠTVENOG STRUKTURISANJA

Sociološki pristup izučavanju identiteta zahvata najznačajnije komponente društvenog života: antropološku, etničku, socijalno-psihološku, kulturološku, ekonomsku i političku, koje se kvalitativno susrijeću u procesu društvenog strukturisanja konkretnog društva. S obzirom na to da su sve ove komponente jako dinamične, i sam identitet u svim nivoima (ličnom, etnokulturnom, grupnom, institucionalnom, ljudskom i dr.), uvijek je dinamičan. Ili kako neki autori kažu: identitet je uvijek u raskoraku sa samim sobom. A mi, uvijek u dilemi da li smo bolji i stvarniji od identiteta bilo da nam je nametnut, bilo da smo ga sami izabrali. To je onaj nepresušni motiv da neprestano razvijamo sebe kroz identitet. Problem je što se pri tom javljaju ne samo pozitivni trendovi, nego i negativni, sa izrazito lošim posljedicama po čovjeka i njegovu zajednicu. Najznačajnija karakteristika ovog procesa koja ima univerzalni smjer progresivnog kretanja čovjeka i njegove zajednice ka ostvarivanju fundamentalnih ljudskih vrijednosti, jeste otpor uniformisanju ljudi i zajednica u smislu gubitka njihovog pojedinačnog i kolektivnog identiteta.

Očigledno, jedino valjan metod pristupa u sociološkom razumijevanju identiteta, idividualnog – ličnog, kolektivnog, etnokulturnog jeste onaj koji adekvatno prati neprestanu dinamiku značaja, značenja i smisla koji pojedinci ili zajednice pridaju pojedinim elementima, jer je identitet rezultat procesa identifikacije unutar određene strukture koju karakteriše konstituisan dru-

---

* Prof. dr Slobodan Vukićević, Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet – Institut za sociologiju i psihologiju, Nikšić

štveni odnos. U sociološkoj operacionalizaciji upotrebljiviji je pojam identifikacije nego pojam identiteta. Preko pojma identifikacije egzaktnije dolazimo do značaja, značenja i smisla koji pojedini elementi dobijaju u konstituisanju identiteta na svim nivoima, i time izbjegavamo neutemeljene, fiktivne, ideološke sudove o autentičnosti identiteta.

Iz takve, realne identifikacije gradimo odnos prema drugima. Jedino na toj osnovi samorazumijevamo sebe i svoje istinske vrijednosti, ali i vrijednosti drugih. Na toj osnovi gradimo odnos kvalitativnog posredovanja sa drugima, a ne odnos isključivosti, potcjenjivanja, neprijateljstva i sl. Kada realno cijenimo svoj kvalitet, tek tada ćemo osjetiti potrebu za kvalitetom drugih i saradnjom sa drugima na bazi kvalitativnog posredovanja, bez obzira na to da li su u pitanju male ili velike razlike. Istinski kvalitet naše istorije, nauke, kulture, proizvodnje i uopšte stvaralaštva, neizostavno izaziva potrebu za kvalitetom istorije, nauke, kulture, proizvodnje i stvaralaštva drugih pojedinaca i naroda.

Sociološko razumijevanje identiteta je nemoguće bez konteksta društvenog strukturisanja u kojem se odvija proces spajanja posebnih strukturnih elemenata u determinističko-indeterminističku cjelinu određenog društva. Karakter društvenog procesa stvaranja društvene cjeline determinisan je valentnošću sastavnih djelova tj., njihovim sposobnostima, mogućnostima, vrijednostima, međusobnom privlačnošću ili odbojnošću u funkciji postojanosti i dinamike određenog društva. Svaki sastavni dio ima svoju društvenu cjelinu (značaj, značenje i smisao) čije latentne varijable je neophodno teorijski definisati kao sociološke činjenice u cilju identifikovanja njihovog mjesta, uloge i uticaja u procesu društvenog strukturisanja. Sociološki je bitno identifikovati društveni sistem kao model za izučavanje i analizu cjeline društvene stvarnosti koja sadrži autonomne djelove i odnose sa okolinom.

U ovim relacijama, društveni sistem se javlja kao podsistem obuhvatnijih sistema okoline, ali i kao objekat povratnog uticaja svojih autonomnih djelova, koji svojom cjelinom transcendiraju društveni sistem. Pojedinci, grupe-klase, institucije, bitni su djelovi društvenog sistema, ali svojom ontološkom sadržajnošću, uvijek su i iznad društvenog sistema. Tako se, društveni sistem ispoljava kao cjelina u kojoj je primaran odnos između djelova i cjeline. Statika i dinamika odnosa djelova i cjeline neprestano su bazirane na dijalektici, nivou i karakteru njihovog kvalitativnog posredovanja koje istovremeno sadrži determinizam i indeterminizam i time obezbeđuje, ali i osporava, autonomiju sistema i autonomije djelova. Na toj osnovi se održava i veza društvenog sistema sa širom okolinom. Potrebe, vrijednosti, interesi, ciljevi i norme koje se konstituišu na tim osnovama imaju razvojnu funkciju na planu zadovoljavanja fundamentalnih ljudskih potreba, ali i dejstvo osporavanja tog zadovoljavanja.

Zbog toga sociološko izučavanje društvenog strukturisanja, i u tom kontekstu konstituisanja identiteta, u svakom konkretnom društvu zahtijeva specifičnosti u teorijsko-metodološkoj operacionalizaciji, utemeljenoj, naravno, u ukupnim rezultatima sociološke nauke.

2. SOCIOLOŠKE ČINJENICE DRUŠTVENOG STRUKTURISANJA U FUNKCIJI KONSTITUISANJA IDENTITETA (CVEJIĆ)

Koje su to sociološke činjenice koje moramo prevashodno identifikovati da bismo pristupili izučavanju društvenog strukturisanja kao društvenog procesa konstituisanja identiteta? Da li je jedna od njih individualna ekonomska akcija, s obzirom na to da se ona uzima kao ključni pojam za tumačenje funkcionisanja savremenog društva i njegove promjene?

U odgovoru na ovo pitanje moramo imati u vidu da, svaka ekonomska akcija nužno uključuje i socijalnu orijentisanost, čime bitno transcendirira usko ekonomski karakter i dobija šire društveno značenje, značaj i smisao, što je čini cjelovitom sociološkom činjenicom u funkciji konstituisanja identiteta na svim nivoima.

Metodološki pristup za egzaktno sociološko izučavanje podrazumijeva teorijsku operacionalizaciju ekonomske akcije kao sociološke činjenice na: nošioce, njihove racionalno opredijeljene ekonomske interese, socijalni kontekst i socijalnu uslovljenost, a kao posebno značajan momenat sociološke operacionalizacije jeste identifikovanje karaktera veze između ovih elemenata, bazirane na njihovim sposobnostima i mogućnostima, vrijednostima, potrebama, privlačnošću i odbojnošću, koja „proizvodi” ekonomsku akciju kao sociološku činjenicu. U ovom kontekstu nijedan element ne može imati statičku – dogmatsku formu i apsolutističku poziciju. Svaki element: potrebe, interesi – individualni i kolektivni, ciljevi, sredstva, društveni podsticaji u vidu ugleda i prestiža, individualne i kolektivne akcije, način ostvarivanja ciljeva nametnut društvenim normama, individualna i kolektivna racionalnost ili korisnost, i na kraju, nastajanje svih ovih elemenata, ispoljava se u suštini društvenosti i potrebi života u zajednici. Nužnost života u zajednici uslovljava da se „očuva superiornost kolektivno racionalnog nad individualno racionalnim” i „podsticaj za pojedince da prenesu deo ličnog interesa i deo ličnog suvereniteta na otelovljenje kolektivnog leži u svesti da će na taj način bolje zaštititi svoje interese od individualne akcije drugih, koji, kao što smo videli iz zatvoreničke dileme, nastoje da maksimiziraju svoju korist, makar i na račun tuđe štete” (Cvejić, 2011, 57–58).

Ta svijest o povezanosti individualnih akcija pojedinaca, te nužnosti odnosa individualnog i kolektivnog interesa, rezultat je procesa socijalne integracije u kojem pojedinci postaju svjesni nužnosti da u svojoj ekonomskoj akciji uzimaju u obzir: norme, vrijednosti, motive, ugled i moć i grade svoj odnos prema vladajućim društvenim okolnostima. Unutrašnja suprotnost ove nužnosti ispoljava se u njenom, ne samo determinističkom, nego i indeterminističkom karakteru, a što, kako smo već naglasili, identitet postavlja u stanje „raskoraka” „Raskorak” je neizbježan, bilo da se čovjek nalazi sam pred sobom („kada čovjek razgovara sam sa sobom, to su već dvojica, zar ne” – Ranko Marinković) ili pred društvom. I jedna i druga pozicija neprestano nosi strah od gubitka identiteta.

Centralno pitanje društvene strukturisanosti jeste karakter veze mikro i makro nivoa načina proizvodnje društvenog života. Ključnu ulogu u tome igraju društvene institucije, gdje se izdvajaju dvije posebne sociološke činjenice: institucionalizovana i institucionalizujuća forma njihovog uticaja (determinizam i indeterminizam). U ovim formama se ispoljava i strukturalni i dinamički karakter institucija i složenost odnosa na liniji pojedinac–institucije–društvo. Cjelovito sociološko razumijevanje ove linije objašnjava kako institucije nastaju u okviru određene društvene strukture, uticaj pojedinca, društvenih grupa i organizacija na njihov nastanak, ali i obrnuto, kakav institucionalizujući uticaj one vrše na individualne i kolektivne, ne samo ekonomske aktivnosti nego i na ukupno strukturisanje i destrukturisanje društva, a to znači i na konstituisanje identiteta na individualnom i kolektivnom planu. Bitno je pritom, sociološku analizu diferencirati na formalne i neformalne institucije, horizontalne i vertikalne, jer su njihove uloge, nastanak i mjesto u društvenoj strukturi i oblikovanju načina proizvodnje društvenog života veoma različiti. Diferencijalna sociološka analiza omogućava „usmjeravanje pažnje na institucije kao utelovljenje principa ograničenja, podsticaja i kontrole u ekonomskom životu, kako bi se održao sistem podsticaja na pravednu i produktivnu ekonomsku akciju” (Cvejić, 2011, 54–55). Institucionalno situiranje ekonomske akcije u kontekstu pravednosti i produktivnosti istovremeno, automatski transcendiraju ekonomsku ravan posmatranja i postavlja puni, teorijski i metodološki okvir sociološke analize strukturnih i dinamičkih aspekata ovog društvenog fenomena. U tom okviru sadržane su političke, ekonomske i socijalne interakcije individualnih i kolektivnih aktera na nivou formalnih (ustava, zakona, svojinskih prava i raznih propisa, pravila, ugovora i programa normativnog značenja) i neformalnih ograničenja (običaji, moralne norme, tradicija, kodovi ponašanja, vjerovanja i neformalne organizacije).

Konstituisana veza između naznačenih elemenata institucionalnog prostora u konkretnim društvenim okolnostima, gdje posebno sociološko značenje ima recipročan odnos formalnih i neformalnih institucija, jeste autonomna društvena činjenica bez čije identifikacije i sociološkog razumijevanja nije moguće objasniti uticaj institucija na način proizvodnje društvenog života i bitne karakteristike društvenog strukturisanja. Jedino u okviru te veze koja karakteriše institucionalni prostor jednog društva, kao posebnu društvenu činjenicu; može se otkrivati suština institucionalizovanosti, ne samo ekonomskih procesa nego i drugih društvenih procesa bitnih za način proizvodnje društvenog života kao neizostavne pretpostavke konstituisanja identiteta na svim nivoima.

U centar svih ovih odnosa, na ovaj ili onaj način, pojavljuje se pitanje vlasništva. Vlasništvo je nesumnjivo legitimni izraz čovjekove prirode. Ali ono je istovremeno suštinski izraz čovjekove veze sa društvom. Ta veza se ispoljava u institucionalizovanim odnosima posjedovanja, prisvajanja, razmjene i raspodjele, koji predstavljaju neumitnu pretpostavku ostvarivanja vlasništva. Prema tome, odnosi posjedovanja, prisvajanja, razmjene i raspodjele kao odnosi svojine su posebna sociološka činjenica u odnosu na vlasništvo koje je takođe posebna sociološka činjenica. Egzaktnost identiteta u smislu individualne ili kolektivne identifikacije nije moguće sociološki razumijevati, tumačiti i objašnjavati bez diferenciranja svojine i vlasništva kao dvije autonomne sociološke činjenice.

Posebno nije moguće osmisliti odgovor na ključno pitanje: kad će se određeno društvo usmjeriti na kvalitativno povezivanje principa BDP (bruto društvenog proizvoda) i principa BDS (bruto društvene sreće). Bez ove veze generička suština čovjeka i njegove zajednice bitno je osiromašena.

3. IDENTITETI U PROCESU DRUŠTVENOG STRUKTURISANJA NA RAZLIČITIM NIVOIMA APSTRAKCIJE (LAZIĆ)

Snaga generičke suštine čovjeka i njegove zajednice se nalazi u neprestanom samosvojnem ispoljavanju u prostoru i vremenu. Ovaj ontološko-epistemološki postulat obavezuje sociološku nauku na teorijsko-metodološki pristup koji sadrži različite nivoe apstrakcije. U tom smislu Lazić izdvaja četiri nivoa koji čine različite analitičke okvire: „a) globalni okvir načina proizvodnje društvenog života; b) okvir društveno-istorijskog sistema; c) okvir konkretno-istorijskog oblika reprodukcije određenog društva; d) okvir svakodnevnog života pojedinaca koji čine neku društvenu grupaciju (klasu)” (Lazić, 2011, 29). Ovo teorijsko diferenciranje različitih analitičkih okvira ima naro-

čiti značaj, teorijski i metodološki, ne samo za izučavanje klasa i klasnog djelanja, nego za izučavanje fenomena društvenog strukturisanja uopšte i posebno sociološke identifikacije i tipologije identiteta.

U tom kontekstu, Lazić ukazuje na „regresivni” istorijski metod, koji podrazumijeva da istorijska analiza kreće „unazad”: tumačenje na bazi izučavanja prethodnih društvenih procesa–predistorije. Značajnost istorijskog metoda je nesporn, ali za cjelinu sociološkog pristupa u izučavanju društvenog strukturisanja kao procesa konstituisanja identiteta, neophodno je primijeniti i „regresivni” neistorijski metod prema kojem u izučavanju procesa društvenog strukturisanja moramo egzaktno utvrditi koje društvene pojave neizostavno prethode drugim značajnim pojavama i tako predstavljaju neizostavnu pretpostavku konstituisanja identiteta, a koje nije moguće sociološki objasniti bez njihovih neizostavnih „prethodnica”, tj. pretpostavki. Nesporno je da čovjek ostvaruje svoju „čistu” vlastitost na osnovu legitimizacije vlasništva. Takođe je nesporno da se kao neizostavna pretpostavka ostvarivanja vlasništva javlja svojina kao institucionalizovan društveni odnos posjedovanja, prisvajanja, raspodjele i razmjene. Nije riječ ovdje o strogom determinističkom pristupu, jer svojinu kao pretpostavku uzimamo samo kao jedan elemenat u vlasništvu kao nastajućem društvenom fenomenu. Znači, svojina kao pretpostavka vlasništva je samo jedan, istina bitan, momenat u izučavanju ovog autonomnog društvenog fenomena. Vlasništvo je samo jednim dijelom posljedica svojine, jer vlasništvo kao društveni odnos, niti vlasnika kao subjekt ne možemo objasniti samo na osnovu svojine. Ne samo zbog toga što vlasništvo nastaje i vansvojinskim putem nego i vlasništvo na bazi svojine je takođe sasvim nova pojava u odnosu na svojinu. Ove posebnosti potvrđuje ukupno teorijsko saznanje i praktično iskustvo i upućuje na zaključak konstituisanje identiteta na bilo kojem nivou ili bilo kojem tipu ne možemo sociološki razumijevati, tumačiti, objasniti bez posebnosti svojine i vlasništva. Jedino kroz ovu vezu možemo objasniti cjelovitost identiteta koja se gradi na bazi valentnosti: unutrašnje povezanosti vrijednosti ekonomskog, političkog i kulturnog kapitala, interesa, kreativnosti i potreba kao ključnih strukturnih komponenti svake društvene zajednice i načina svakodnevnog života u njoj.

Za kolektivno djelanje u okviru svakodnevnog života Lazić izdvaja dva komplementarna pitanja: „na koji način određene društvene okolnosti, koje su zajedničke za pripadnike grupe, uslovljavaju pojedinačne akcije tih pripadnika (ili njihovo odsustvo); i kojim se posredujućim mehanizmima razmrvljena, pojedinačna, grupna delanja sintetizuju u opšta kolektivna delanja” (42). Izdvajaju se bitne i autonomne sociološke činjenice: društvene okolnosti, grupe i njihove grupne akcije, pojedinci i pojedinačne akcije koje u svakodnevnom

životu imaju kratkoročni i dugoročni uticaj na proces društvenog strukturisanja, a time neizbježno, i konstituisanje identiteta na svim nivoima.

Društveno strukturisanje u savremenom društvu karakteriše globalizacija koju moramo posmatrati kao posebnu društvenu predmetnost u vidu „višeg” reda apstrakcije, vezanu za stvaranje društvenih mreža transdržavnog karaktera. Ona se operacionalizuje na bazi logike „umrežavanja”. Osnovna jedinica, ne samo ekonomske organizacije nego društvene strukture i strukture moći, nije više pojedinac, porodica, preduzeće ili država, već „mreža”. Sistemski proizvedene „mreže” dobijaju karakter društvenih pod ili nadstrukture u okviru globalne strukture društva, a to znači da ne obuhvataju sve djelove društvene strukture određenog društva. Sociološki bitna činjenica je da ove mreže, bez obzira na sav značaj virtuelnih veza u savremenom društvu, ne mogu funkcionisati bez neposrednih veza i odnosa ljudi, a to znači da se i jedni i drugi konstituišu i funkcionišu kao društvene grupe. Bez obzira na to da li se javljaju kao formalne ili neformalne društvene grupe, one imaju svoju cjelinu sa stanovišta članova koji ih sačinjavaju, ciljeva i interesa na bazi kojih se konstituišu, sredstava kojima raspolažu, karakterom djelatnosti i funkcije koje vrše i moći i uticaja koje imaju na društvena kretanja u državi i samu državu kao instituciju. Sve u svemu, ove mrežne grupe uspostavljaju monopol u odnosu na pojedinca i u odnosu na državu i određeno društvo, posebno u odnosu na neumrežene, što upućuje na značaj sociološkog identifikovanja njihovog strukturalnog i grupnog identiteta. Utemeljene su na logici liberalnog globalizma i imaju ulogu jačanja njegove klasne strukture i novih dimenzija klasnog djelovanja. Strukturalno i djelatno grupisanje pod uticajem liberalnog globalizma je poseban fenomen koji ima neizostavan teorijsko-metodološki značaj za sociološko izučavanje klasa i klasnog djelanja na svim analitičkim nivoima – od načina proizvodnje društvenog života (društvene formacije), društveno-istorijskog sistema, konkretno-istorijskog društva do nivoa svakodnevnog života.

Strukturiranje i djelanje grupa u savremenom društvu dobija transdržavnu dimenziju, posebno kada su u pitanju vladajuće grupacije, što ih karakteriše kao transnacionalne buržoazije. Transnacionalna buržoazija u prvi plan stavlja globalno, važnija joj je makroekonomska, nego mikroekonomska stabilnost građana i porodica vlastitog društva jer se u njoj nalazi njena uskoprupna stabilnost, moć, kontrola i uticaj. U toj makroekonomskoj stabilnosti neprestano raste siromaštvo većine građana, ali raste bogatstvo vladajuće grupacije. Bez ove dimenzije nemoguće je sociološki zahvatiti cjelinu klasne strukture i klasnog djelovanja, pogotovo nije prihvatljivo klase i klasno djelovanje redukovati na „simbolički interakcionizam” – klase su samo strukturni, ali ne i djelatni entitet (Veber–Gidens). Ako inter i intra grupni odnosi ulaze u

pojam grupe kao neizostavni element, onda je djelovanje neizostavni moment, jer odnosa nema bez djelanja. Specifičnost vladajućih grupa-klasa u savremenim globalizovanim društvima je bitno zasnovano na transnacionalnim pozicijama i vezama, čime i klasna pozicija i djelanje podređene klase dobijaju novu dimenziju, a ne samo vladajuće. Moć se još više otuđuje od podređene klase, a njena klasna svijest ostaje u lokalnim granicama i ne dopire do saznanja da liberalna globalizacija ima presudan uticaj na njeno siromaštvo, nezaposlenost, sve rigorozniji sistem obrazovanja, zdravstva i dr.

Očigledno je da globalizacija predstavlja „viši” red apstrakcije od apstrakcije koju predstavljaju: „globalni društveni sistemi / društvene formacije (feudalno društvo, kapitalizam, realni socijalizam itd.) zasnovani na dominaciji određenog načina proizvodnje društvenog života (pri čemu se uz njega uvijek pojavljuju drugi, koji mogu biti zaostali iz prošlosti, ali mogu biti i „u potenciji”, odnosno mogu predstavljati alternativu postojećem dominantnom načinu proizvodnje društva” (Lazić, 2011, 27–8).

Ona nije „u potenciji”, ona je tu, ona proizvodi umreženo društvo, institucionalnu uniformnost vještački nametnutu društveno-ekonomskim, socioantropološkim prilikama konkretnih društava, kao poseban nivo opštosti koji transcendiraju opštost društvenih formacija. To je novi nivo apstraktne forme klasnih odnosa u smislu održavanja klasnog odnosa monopola/isključivosti. Ona nije ni alternativa kapitalističkom načinu proizvodnje društvenog života, već je izraz njegove logike i faktor održavanja tog sistema. Sve to globalizaciju čini sasvim posebnom društvenom predmetnošću, tj. posebnim vidom apstrakcije teorijsko-metodološkog pristupa sociološkom izučavanju društvenog strukturisanja i u tom kontekstu izučavanja identiteta na svim nivoima. Ovaj vid apstrakcije obavezuje i na zahvatanje društvene stvarnosti antiglobalizma i alterglobalizma, jer bez toga ne možemo imati cjelovit sociološki pristup u izučavanju procesa društvenog strukturisanja i u tom okviru konstituisanja identiteta transdržavne buržoazije i promjena koje ovaj proces izaziva u drugim tipovima identiteta. Prema tome, globalizam moramo uzeti kao poseban – peti nivo apstrakcije u izučavanju društvene strukturisanosti sa stanovišta konstituisanja određenih tipova identiteta i promjena koje u njima nastaju.

Očigledno je da sve naznačene elemente društvenog strukturisanja egzaktno sociološko istraživanje mora postaviti na posebnim teorijsko-metodološkim pristupima i njihovoj operacionalizaciji čime se obezbjeđuje izučavanje konstituisanja identiteta na principu hegelovskog konkretno-univerzalnog, spoju Logosa i Istorije, tj. kvalitativnog posredovanja globalnog i lokalnog.

4. DRUŠTVENO STRUKTURISANJE KAO PREDMET NACIONALNE SOCIOLOGIJE (DOBRENJKOV)

Mogućnosti i neophodnosti teorijsko-metodološkog izučavanja ruskog društva, Dobrenjkov argumentuje temeljnom analizom ukupnog razvitka sociološke nauke, od njenog univerzalizma, internacionalnih socioloških tradicija do izučavanja kulturnoistorijskih osobenosti konkretnih društava. Sociologije konkretnih društava, oslonjene na rezultate klasične sociologije, kako Dobrenjkov pokazuje sistematskom analizom evropske, američke, ruske, japanske, kineske, afričke, brazilske i sociologije latinoameričkih zemalja, sve više afirmišu ovu činjenicu.

U formiranju cjelovite teorijsko-metodološke gnoseološke strukture, sociološka nauka prolazi kroz niz faza: univerzalizam, izučavanje konkretnih društava, internacionalizam sa posebnim vidom kopiranja tuđih koncepata, globalizacija sociologije. Prisustvo svih ovih faza, a ne izolovanje bilo koje, jeste jedini logičan put u razvoju sociološke nauke. Možemo se saglasiti sa stavom Jadova da uvažavanje kulturne samobitnosti svake zemlje ne znači „za mnoštvo raznih kultura nije bitno izgraditi, takođe, mnoštvo sociologija” (prema Dobrenjkov, 2011, 101). Međutim, to ne isključuje potrebu da sociološka nauka razvija specifične teorijsko-metodološke pristupe, i naročito, specifično operacionalizovane teorijsko-metodološke osnove i instrumentarije za sociološka istraživanja na pojedinim analitičkim nivoima.

Taj skup specifičnih teorijsko-metodoloških pristupa i teorijsko-metodoloških operacionalizacija, a naročito izuzetnost rezultata socioloških istraživanja konkretnog društva, čine legitimnu osnovu konstituisanja sociologije konkretnog društva (uslovno rečeno: nacionalne sociologije).

Sociološka nauka samo na izučavanju konkretnih oblika pojedinih društava i tipova istorijskih društvenih sistema dolazi do opštih saznanja o društvu, koja imaju naučni karakter i značaj samo ako se provjeravaju i dalje razvijaju sociološkim izučavanjima konkretnih društava. Uostalom, svaka dogmatska primjena tih opštih saznanja ispostavila se kao promašaj (Dobrenjkov navodi primjere: teorije modernizacije i nastojanje da se kulturni standardi zapada nametnu nezapadnim društvima; ili, zapadni konsultanti su 90-ih godina XX v. savjetovali domaće liberale na bazi evro-američkih zakona kapitalizma, koje su proglasili univerzalnim, a kada su ekonomske reforme propale, uz burne proteste, tada su počeli govoriti o specifičnostima samog kapitalizma; ili kada je Rusija shvatila da je vraćena u polukolonijalnu poziciju, tada se pojavljuju brojni sociološki pristupi). Japan je pokazao čitavom svijetu, ističe Dobrenjkov, da je moguće efektivno kapitalizovati se, ne mijenjajući su-

štinu nacionalne tradicije, što nije predviđala sociološka teorija modernizacije zapadnjačkog obrasca. Japanska sociologija se zasnovala umnogome blagodareći pozajmici zapadnih ideja i teorija. Isovremeno, oni su u procesu usvajanja zapadnih apstraktnih pojmova njih ispunjavali konkretnim sadržajem istočnih predstava u kojima je ključnu ulogu igrao neantropolgijski karakter japanske tradicije. Time je iskorišćavanje zapadnih teorija izgubilo „premoć zapadnjaštva” i dogmatsko kopiranje, a dobilo karakter tijesne povezanosti sa specifičnostima japanske kulture, njene prirodnosti, kreativnosti i konkretnosti sadržane u normama i sistemu japanskih vrijednosti. Isto su pokazale i zemlje Latinske Amrike. „Danas brazilski sociolozi, uostalom, kao i njihovi kolege iz drugih zemalja Latinske Amerike, razmišljaju o svojoj kulturnoj identičnosti i pitaju se kako odgovoriti na pitanje „o velikom nacionalnom uvozu”: kako preodoljeti zavisnosti od Evrope i SAD, koja za njih znači nerazvijenost? Šta znači kopirana sociologija, izgrađena od Brazilaca i za Brazilce u odnosu na njemačku ili francusku sociologiju” (Dobrenjkov, 2011, 115). Činjenica je da većina sociologa Trećeg svijeta „prelijepo razumiju da oni već nijesu uspjeli u podjeli „sociološkog kolača” kako je on stvoren u velikim evro-američkim klasicima” (Dobrenjkov, 2011, 115).

Veberova sociološka teorija i metod imaju univerzalno značenje, ali on „nikad nije ostajao na univerzalnosti zapadnog puta, već je samo podvukao njegovu specifiku, ostavljajući otvorenim pitanje o razvitku svake civilizacije u odnošenju sa sopstvenim tipom njene racionalizacije” (Dobrenjkov, 2011, 103). Zbog toga se Veberova teorija pokazala plodotvornim instrumentom za izučavanje socioloških aspekata samobitnih formi motivacije, postavljanja cilja i posebno privrednih djelatnosti, koji su se konstituisali u neevropskim regionima. Specifična primjena ove teorije je zbog toga uvijek davala specifične naučne rezultate, u teorijskom i metodološkom smislu. Imajući to u vidu, Dobrenjkov postavlja sasvim logično pitanje: „Lično govoreći, na čemu izgrađivati kapitalizam u Rusiji, ako su razoreni njegovi fundamenti: katastrofalan pad industrije, nivo života, degradacija kulturnih vrijednosti? Odgovor na ova pitanja upravo treba da dâ nacionalna sociologija, kojoj mogućnost i neophodnost za Rusiju negiraju V. A. Jadov i mnogi njegovi sledbenici iz „novoruskog” lagera sociologa” (Dobrenjkov, 2011, 104). Međutim, naglašava Dobrenjkov, to ne isključuje punu saradnju ruske sociologije sa drugim sociologijama na bazi multiparadigmatskog teorijsko-metodološkog pristupa.

Treba naglasiti da se negiranjem mogućnosti i neophodnosti nacionalne sociologije jednako uspostavlja svojevrsan monopol nad znanjem o društvu kao i zatvaranjem nacionalne sociologije. Monopol sociološkog znanja o društvu nužno se pojavljuje ukoliko ono nije provjereno empirijskim istra-

živanjima, zasnovanim na identifikovanju valentnosti strukturnih elemenata konkretnog društva i cjelovitosti gnoseološke strukture sociološke nauke, sa diferenciranim analitičkim okvirima od globalnog nivoa načina proizvodnje društvenog života, društvenoistorijskih sistema do svakodnevnog života u konkretnim društvima.

Oslobađanjem od bilo jednog ili drugog vida monopola nad znanjem o društvu, sociologija može ostati istinska nauka. Zbog toga Dobrenjkov naglašava da suštinske razlike između uspostavljenog monopola nad znanjem o društvu u Rusiji 1917. i 1991. nema, u prvom slučaju su boljševici, u drugom liberali. Sociološka analiza vodi daljoj konstataciji da monopol nad znanjem o društvu neumitno proizvodi monopol u društvu uopšte, one grupacije koja posjeduje ta znanja. Znači, zapadna civilizacija može biti samo jedna paradigma za izučavanja konkretnih društava i pojedinih fenomena u njima, kao što je fenomen društvenog strukturisanja.

Analizom razvoja sociologije u pojedinim zemljama, Dobrenjkov nudi teorijske i metodološke argumente mogućnosti i neophodnosti konstituisanja nacionalnih sociologija. Tako, graditelji korejske nacionalne sociologije ističu sledeće argumente:

- zapadne sociološke teorije izrasle su u takvoj sociokulturnoj sferi, koja se po redosledu vrlo važnih, ključnih aspekata, razlikuje od korejske;
- ukoliko je naučna teorija pozvana da ne samo objasni nego i predvidi događaje, pozajmljeni modeli nijesu sposobni da predkažu sa dovoljno visokim stepenom vjerovatnoće put razvitka korejskog društva;
- više od toga, oni mogu zavesti vladu u zablude i pripremiti osnovu za primjenu nepravilnih upravljačkih odluka;
- na taj način, razlaz između teorije i činjenica biće maksimalan, a sociološka teorija u tom slučaju gubi status naučne teorije (Dobrenjkov, 2011, 111). Iste argumente Dobrenjkov pronalazi analizom razvoja sociologije u Kini.

Uvažavanje osobnosti istorijskih iskustava Zapadne Evrope i Amerike s jedne strane, i Južne Koreje s druge, možemo identifikovati univerzalnosti koje važe za obje strane. Ali ukoliko se ne utvrde razlike, jer univerzalnost izvire iz konkretnog, ne možemo doći do univerzalnosti. Na ova pitanja se ne može odgovoriti bez razvoja nacionalnih sociologija. „Upoređivanje različitih etapa razvitka sociologije u Kini – piše zamjenik direktora Šangajskog instituta sociologije prof. Pan Davej – „upućuje na misli da sociologija ima nacionalni karakter. Svaka sociološka teorija, s jedne strane, ima sveopšte metodološko značenje, a sa druge strane, dobija značenje interpretacije (kojim se možemo koristiti kao teorijskim instrumentarijem) i dalje se razvija samo na osnovi realnosti konkretne zemlje” (Dobrenjkov, 2011, 113). Sociološka teorija do-

bija svoju naučnu cjelovitost sociološkim empirijskim istraživanjem realnosti konkretnog društva. Primjenom u „ispitivanju ona formira svoju sopstvenu fundamentalnu teoriju” (Dobrenjkov, 2011, 113).

U pitanju je vrhunska naučna misao Filipova da nije riječ samo o prostoj primjeni neke teorije, već o formiranju sopstvene sociološke teorije što konstituiše nacionalnu sociologiju u punom teorijskom i metodološkom smislu.

Razvoj nacionalnih sociologija predstavlja nezaobilazan teorijsko-metodološki doprinos u izučavanju društvenog strukturisanja, jer se društveno strukturisanje kao specifičan i cjelovit društveni proces konkretizuje u vidu specifične tipologije identiteta određenog društva, što ne znači da ne postoje neke univerzalne osobenosti ovog društvenog procesa. Međutim, ukoliko se sociološki ne identifikuju razlike u društvenom strukturisanju konkretnih društava ne možemo identifikovati univerzalnosti značajne za sva društva. Samo izučavanjem konkretnih društava, sociologija može formirati obuhvatnu sopstvenu teoriju i držati je neprestano otvorenom. Otvorenost sociološke nauke znači zahvatanje determinističkih, ali indeterminističkih sadržaja društvene zbilje, čija povezanost i međusobni odnos imaju svoje specifičnosti u procesu društvenog strukturisanja u svakom konkretnom društvu. Na taj način sociologija izučava značaj, značenje i smisao svih komponenti društvene zbilje i njihovu valentnost za međusobno povezivanje u određenim fazama razvitka ljudskog društva tj. načina proizvodnje društvenog života. Pritom, bitno je razlikovati esencijalnu i egzistencijalnu ravan načina proizvodnje društvenog života, pri čemu sociologija ne ostaje samo na konstataciji njihovih razlika, već tipizira korelacije ove dvije ravni i daje tumačenje, razumijevanje i objašnjenje o njihovoj ulozi u konstituisanju načina proizvodnje društvenog života u određenom društvu. Na tim osnovama sociologija proizvodi znanja o društvu koja imaju opšte značenje i značaj i ostvaruje cjelovitost gnoseološke strukture sociološke nauke – od filozofskih pretpostavki, preko teorijskih saznanja, rezultata empirijskih istraživanja do praktične provjere i primjenljivosti. U tom kontekstu sociološka saznanja i metodi dobijaju kreativnu ulogu paradigmi za izučavanje konkretnih društava i specifičnosti procesa društvenog strukturisanja pojedinih tipova identiteta u njima. Sociologija mora uvažavati realitet savremenog društva koji čine posebna društva, makar dok ona postoje, tj. do vremena dok se ostvari utopistička ideja svjetskog društva, koja je u totalnoj suprotnosti sa samom prirodom čovjeka i prirodom njegove zajednice, što znači da nema nikakvih realnih pretpostavki da njeno utopijsko pređe u istorijsko. Takođe, sociološko izučavanje procesa društvenog strukturisanja ima svoju realnu društvenu predmetnost, u punom smislu sociološke činjenice, samo u konkretnim društvima. To obavezuje nacio-

nalnu sociologiju na razradu specifičnog, teorijskog i metodološkog pristupa u izučavanju društvenog strukturisanja, jer ne postoji društveno strukturisanje kao cjelovit društveni fenomen, sem na nivou konkretnog društva. Postoje samo neke univerzalne karakteristike društvenog strukturisanja do kojih možemo doći samo izučavanjem konkretnih društava, na što ubjedljivo ukazuje ukupni dosadašnji razvitak sociološke nauke u svijetu. Na ovim osnovama se razvija i komparativni sociološki metod bez kojeg nema cjelovitosti sociološke nauke, kako u objašnjenju konkretnih društava, tako ni u objašnjenju globalnih društvenih kretanja.

Sociološkom imaginacijom, u spoju naznačena tri pristupa, izveli smo bitne elemente sociološke teorije društvenog strukturisanja koji, s jedne strane, imaju opšte metodološko značenje, a sa druge strane, sposobnost metodološke operacionalizacije i instrumentalizacije na osnovi valentnosti strukturnih elemenata konkretnog društva. Sociološka tipologija identiteta je bez naučne osnovanosti ukoliko se ne uvažava istaknuti teorijsko-metodološki pristup.

LITERATURA

- [1] Slobodan Cvejić (2011), *Društvena određenost ekonomskih pojava*, Beograd, ISI-Čigolja štampa.
- [2] Mladen Lazić (2011), *Čekajući kapitalizam – nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji*, Beograd, Službeni glasnik.
- [3] Добренъков, Владимир, Иванович (2011), *Ценостно-ориентированная социология: проблемное поле постнеклассической методологии*, Москва, Академичекий Проект; Альма Матер.
- [4] Hiršman, Albert (1999), *Strasti i interesi*, Beograd, Filip Višnjić.
- [5] Слoбoдaн Вyкuћeвић (2012), Глoбaлизaциja. Пpиpoдa чoлoвeчeкoгo сooбщeствa (инспирирyющee oтpaжeниe сoциoлoгичeскoгo aнaлизa В. И. Дoбpeнъкoвa), Мoсквa, Вeстник Мoскoбскoгo yнивeрзитeтa, сeриja 18.
- [6] Slobodan Vukićević (2012), *Globalization, human nature and the nature of society*, Delhi, International institute of sociology, Lomonosov Moscow state university – Faculty of sociology (The 40 th ISS World Congress).
- [7] Slobodan Vukićević (2005), *Sociologija – filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi*, Beograd, Plato.

Slobodan VUKIĆEVIĆ

SOCIOLOGICAL THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACH TO
STUDING IDENTITY (CVEJIĆ, LAZIĆ, DOBRENJKOV)*Summary*

Cvejić in the concept of the new economic sociology develops an approach in which the economic phenomena and processes are rooted in social structures and processes. This thesis inspires cardinal sociological fact this embeddedness is happening based on valency of economic phenomena and other elements of social structure as a whole and this determines the character and specificity of the overall social structuring in a society, in other words principle of producing social life with the total meaning of affirmation of its own identity.

Lazić's view that the concept of class and class actions can not be determined in the same manner at different levels of abstraction, represents inspiring theoretical and methodological contribution to the study of social structuring.

Possibilities and necessity of national Russian sociology Dobrenjkov arguments on a fundamental analysis of the overall development of sociological science, from its universalism, international sociological traditions to the study of the cultural and historical characteristics of specific societies and uniqueness of their identity. Development of national sociology is indispensable theoretical and methodological contribution to the study of social structuring, since the social structuring as a specific and comprehensive social phenomenon, specifies on the level of individual societies. It does not mean that there aren't some universal characteristics of this social process. But if you don't identify differences in the social structuring of specific societies sociologically, the universalities important for all societies can't be identified. Only by studying specific societies, Sociology can establish its own comprehensive theory, and keep it constantly open.

By sociological imagination, in the compound of three mentioned approaches we can make the essential elements of sociological theory of social structuring, which in one hand has general methodological meaning, and in the other hand ability of methodological operationalization and instrumentalization, based on valency of structural elements of specific societies.

Key words: social structuring, identity, analytic frame, Economical Sociology, National Sociology, sociological theory and method of social structuring